

Орест Красівський, Надія Підбережник

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Розглянуто категорію «етнополітична безпека». Визначено та проаналізовано етнополітичні виклики національній безпеці України, серед яких: відсутність даних щодо реального етнічного складу населення України, втрата титульним етносом етнічної самобутності на основі мовного фактора, демографічна криза, сепаратизм, «гібридна» агресія Російської Федерації проти України, втручання в етнополітичні справи України сусідніх держав.

Окреслено шляхи подолання загроз національній безпеці етнополітичного характеру, зокрема: проведення ефективних реформ у всіх сферах суспільно-політичного та економічного життя; здійснення ефективної інформаційної та мовної політики, патріотичного виховання молоді; формування єдиного національно-символічного простору.

***Ключові слова:** державна етнополітика, етнополітична безпека, національна безпека, національні меншини, державний суверенітет, територіальна цілісність.*

Krasiwski O. Y., Pidberezhnyk N. P. The ethno-political challenges of Ukraine's national security. The category «ethno-political security» is considered. Ethno-political challenges to the national security of Ukraine are identified and analyzed, including:

Красівський Орест Якубович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри європейської інтеграції та права Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Підбережник Надія Петрівна – кандидат наук з державного управління, доцент, старший викладач кафедри європейської інтеграції та права Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

uncertainty of the real ethnic composition of the Ukrainian population, loss of the titular ethnic identity based on the linguistic factor, demographic crisis, separatism, "hybrid" aggression against Ukraine, interference with the state.

The ways of overcoming threats to the national security of ethnopolitical character are outlined, in particular: carrying out effective reforms in all spheres of socio-political and economic life; implementation of effective information and language policy, patriotic education of youth; formation of a unified national-symbolic space.

Key words: *ethnopolitics, ethnopolitical security, national security, national minorities, state sovereignty, territorial integrity.*

Постановка проблеми. Українська нація, як і будь-яка інша, є динамічним соціальним організмом – цілісним і розділеним одночасно. Вона формувалася, безперестанно формується й змінюється в єдності й боротьбі протилежностей, шляхом актуалізації, посилення чи гармонізації іманентних протиріч, через вияви, загострення, розв'язання або «заморожування» штучно сконструйованих чи спровокованих суперечностей. В основі цієї динаміки лежать відмінності людських особистісних і групових інтересів та цінностей і пов'язаних з ними ідентичностей – етнічних, культурних, мовних, релігійних, політичних і геополітичних, регіональних, соціальних, вікових та інших. Недосконалість правових регуляторів, ефективних механізмів та інструментів, системності та узгодженості державної етнополітики України в епоху швидкого розвитку цифрових та комунікаційних технологій, інтенсивних глобалізаційних процесів актуалізують етнополітичні проблеми, які є вагомими факторами впливу на національну безпеку нашої держави і потребують вирішення на державному рівні.

Мета статті – проаналізувати етнополітичні виклики національній безпеці України та запропонувати шляхи їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми етнополітики є предметом наукових досліджень вітчизняних науковців. У більшості з них висвітлено проблеми етнічності та

нації, концептуальні та практичні аспекти етнополітики, здійснено аналіз етнонаціональних процесів. Зазначена проблематика висвітлена у працях В. Андріяш, О. Антонюка, В. Войналовича, В. Євтуха, О. Картунова, В. Котигоренка, І. Кресіної, І. Кураса, Г. Луцишин, О. Майбороди, Г. Мелеганіч. Правові аспекти захисту прав національних меншин досліджували М. Алмаші, В. Лемак, Л. Масенко, В. Овчаренко, Н. Папіш, О. Федунь. Правовому регулюванню мовних відносин в Україні присвячені роботи О. Картунова, Б. Козьмука, В. Колісника, В. Котигоренка, Є. Ткаченка. Теорію етнополітичної безпеки розробив М. Вавринчук.

Виокремлення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. На сьогодні актуалізувалася низка етнополітичних проблем, які є вагомими загрозами національній безпеці, територіальній цілісності та держаному суверенітету України. З огляду на це, існує доцільність у площині політичних наук дослідити етнополітичні виклики національній безпеці України та запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Етнополітична система належить до соціального типу систем, а організація та розвиток будь-якої соціальної системи не підпадає під точні закони та закономірності, оскільки умови і засоби забезпечення соціальної стабільності здебільшого визначаються суб'єктивними факторами і виступають прерогативою індивідуального і колективного інтелекту [2, с. 23]. З огляду на це, розвиток суспільних формацій важко прогнозувати, оскільки він може здійснюватися за одних і тих самих умов різними шляхами. Інколи такими, що призводять до руйнування системи. Тому гарантування безпеки та підтримання стабільності в етнополітичній системі є складним і комплексним явищем.

Актуалізація етнічних зв'язків супроводжується вимогами та спробами з боку етнічних меншин та їх еліт справедливо розділити територію, ресурси, повністю перебудувати систему управління державою. Нерідко це призводить до виникнення міжетнічних та етнополітичних конфліктів різної інтенсивності. З огляду на це,

існує необхідність виокремлення напрямку в рамках національної безпеки – етнополітичної безпеки.

Одну з перших спроб в Україні напрацювати теорію етнополітичної безпеки здійснив М. Вавринчук. На його думку, в сфері гарантування національної безпеки накопичилося чимало теоретичних та практичних проблем етнічного характеру, від успішного розв'язання яких значною мірою залежить існування України як суверенної держави. Дослідник визначає етнополітичну безпеку як «захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз, стійкість до несприятливих впливів зсередини та ззовні, забезпечення таких умов, які б гарантували існування та всебічний розвиток кожної особи, незалежно від її етнічного походження, рівня розвитку суспільства і держави, не беручи до уваги загальну кількість і чисельність етноспільнот» [3, с. 8]. Ю. Калиновський визначає етнополітичну безпеку як стан захищеності етнонаціональних утворень у державі, нації в цілому та особистості (незалежно від етнічної ідентифікації) від внутрішніх і зовнішніх загроз у вигляді геноциду, ксенофобії, насильницької асиміляції. Основними параметрами етнополітичної безпеки Ю. Калиновський визначає: демографічну, культурну, мовну, політичну, соціальну, екологічну, економічну, ресурсну, енергетичну, інформаційну, військову [5, с. 7].

Тож етнополітичну безпеку можна розглядати як комплекс заходів держави, спрямованих на запобігання та протидію дестабілізаційним чинникам у сфері етнополітичних відносин, які можуть дестабілізувати становище титульної державотворчої нації, етнічних і національних меншин, корінних народів та держави в цілому чи завдати шкоди окремим її представникам.

Стан захищеності основних об'єктів етнополітичної безпеки характеризується етнополітичною стабільністю та етнополітичним розвитком, здатністю держави та етносу об'єктів адекватно реагувати на загрози, які спричиняють міжетнічну напруженість, прояви міжетнічної ворожнечі, міжетнічні, етнополітичні, етнотериторіальні конфлікти, що загрожують єдності суспільства, територіальній цілісності і суверенітету держави [4, с. 13]. Дослідники виділяють чотири основні чинники етнополітичної безпеки

України: етнічний, збереження самобутності українців, демографічний та імміграційний [4, с. 45].

Зокрема, останній перепис населення в Україні проводили ще у 2001 р. У зв'язку із активізацією міграційних процесів ситуація щодо кількісного та етнічного складу населення в Україні значно змінилася. Відповідно до рекомендацій ООН черговий перепис населення планувалося провести у 2012 р., проте його було перенесено, з огляду на економічні та політичні міркування, на 2020 рік [11]. Тож реальні дані щодо етнічного складу громадян України відсутні, що не дозволяє реально оцінювати ситуацію, що склалась у демографічному та етнічному складі населення України, і ухвалювати ефективні управлінські рішення в етнополітичній сфері.

Крім цього, небезпечним чинником у сфері етнополітичної безпеки України є втрата етнічної самобутності на основі мовного фактора титульним етносом через відсутність належної мовної політики, що призвела до високого рівня русифікації медіапростору в Україні. Також в Україні спостерігається демографічний дефіцит, спричинений міграційними процесами та падінням рівні народжуваності. Це може призвести до порушення внутрішньої рівноваги суспільства та труднощів взаємної адаптації корінного населення та іммігрантів. Саме імміграція здатна компенсувати низький рівень народжуваності в країні. До такої політики неодноразово вдавалися європейські країни та США для збільшення чисельності працездатного населення. Проте політика імміграції впливає на трансформацію не лише економічних, але й соціальних відносин. Масовий потік мігрантів вносить зміни в етнічну, релігійну та мовну структуру населення держави, створює конфлікт етнічних цінностей мігрантів та корінного населення.

Найбільш загрозливою тенденцією в контексті етнополітичної безпеки, яка може призвести до втрати територіальної цілісності, державного суверенітету і розпаду держави, є сепаратизм. Він передбачає прагнення етнічної групи чи мешканців певної території до відокремлення як вільного волевиявлення на законних

підставах у вигляді автономії чи незалежної держави. На думку фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, основними чинниками активізації сепаратистських рухів в Україні є:

- історичний: тривале перебування окремих частин нинішньої державної території України у складі інших держав, де сформувалася особлива регіональна ідентичність;

- релігійний: локальне поєднання в окремих регіонах етнічного і релігійного чинників, що значно підсилює регіоналістські практики;

- етнічний: більш русифікована південно-східна частина країни і більш українська північно-західна;

- економічний: наявність значного розриву в рівнях соціального та економічного розвитку між окремими регіонами, який стимулює невдоволеність багатших територій несправедливим, з їхнього погляду, розподілом національного доходу держави [10].

Однією із основних причин активізації сепаратистських тенденцій в Україні є довготривала практика втручання в етнополітичну сферу України сусідніх держав, зокрема Росії (в Автономній Республіці Крим, Донбасі), Румунії (у Чернівецькій обл.), Угорщини (у Закарпатській обл.), та спрощеної процедури надання ними свого громадянства громадянам України, фінансової, організаційної та інформаційної підтримки своїх національних меншин з метою дезінтеграції українського суспільства.

Найбільш етноконфліктогенним регіоном в Україні впродовж усіх років її незалежності був Крим. Основна причина такої ситуації полягала в тому, що саме Крим упродовж багатьох десятиліть був об'єктом російської колонізації. Це забезпечило кількісне домінування росіян після виселення кримських татар. Намагаючись не загострювати етнополітичні суперечності в Криму, центральна українська влада практично не втручалася у сферу етнополітичних взаємин півострова. Це сприяло зміцненню становища російського етнокультурного середовища. Цією ситуацією були невдоволені кримські татари, які після повернення на територію півострова вимагали від Української держави повної

реабілітації своїх прав, у тому числі етнокультурних та майнових. А також українці, які опинилися в статусі меншини в меншині на півострові. Але оскільки більшість із них була русифікована, їх реальна присутність не відповідала кількісним показникам перепису населення. Саме тому протягом багатьох років незалежності вдавалося зберігати позірну етнополітичну стабільність на півострові, перевівши етнополітичний конфлікт між основними етноспільнотами в латентний стан [1, с. 316]. Утворена в 1991 році на півострові автономія в складі України, хоча формально визначалася як територіальна, насправді була російською національно-територіальною автономією [6, с. 30].

Серед негативних чинників етнополітичного характеру, що становлять безпосередню загрозу національній безпеці України, на сьогодні слід виділити гібридну війну Росії проти України та втручання в етнополітичні справи України сусідніх держав (Угорщини, Польщі, Румунії), їх політичну та культурну експансію, яка виходить за межі підтримки своїх національних меншин.

Гібридна війна Російської Федерації проти України стала відкритим проявом порушення державного суверенітету України. Цей конфлікт між Україною та Росією подається як такий, що має виразний етнічний характер: захист однієї етнічної групи від насильницьких дій з боку іншої. Внаслідок інформаційних, пропагандистських та силових складових гібридної війни Росії вдалося загострити міжнаціональні стосунки в Україні під гаслом наступу української влади на права етнічних росіян і необхідності втручання Росії для їх захисту. Саме перманентна етнополітична нестабільність у Криму та її посилення з боку Росії шляхом блокування євроінтеграційних прагнень України, провокування з боку російської нацменшини Криму конфлікту з Українською державою у напрямі виходу АР Крим зі складу України і приєднання її до Російської Федерації, відсутність цілеспрямованої державної етнополітики України щодо корінних народів Криму призвели до втрати територіальної цілісності та державного суверенітету України.

Прикладом втручання іноземної держави у внутрішні етнополітичні справи України, що становить загрозу її національній безпеці, є зростання угорської активності на Закарпатті. Загрозу етнополітичним національним інтересам України становлять численні заяви вищих посадових осіб Угорщини про необхідність угорцям Закарпаття добиватись автономії. Зокрема, у травні 2014 р. після перемоги на виборах угорський прем'єр Віктор Орбан, виступаючи в угорському парламенті, заявив, що закордонні угорці мають право на подвійне громадянство та автономію. Цю тезу повторили у березні 2017 р. віце-прем'єр Угорщини Жолт Шем'єн на презентації книжки «Права меншин. Представлення інтересів. Автономність» та учасники форуму угорських депутатів від країн Карпатського басейну в Будапешті, серед яких були спікер парламенту Угорщини Ласло Кьовер, міністр закордонних справ Петер Сіярто, держсекретар з питань національної політики Арпад Янош Потапі [13]. Якщо заява 2014 р. стосувалась усіх закордонних угорців, то у 2017 р. акцент робився на угорцях, що проживають в Україні, та потенційних для них загрозах у зв'язку із російською агресією проти Української держави. Такі заяви впливають із геополітичних прагнень Угорщини. Адже ідея автономії закордонних угорців під егідою Будапешта має забезпечити Угорщині статус регіонального лідера ЄС у Карпатському басейні. Про це свідчить намір угорського уряду створити посаду міністра, відповідального за розвиток Закарпатської області та програми розвитку дитячих садків Карпатського басейну. До сфери уповноваженого міністра зараховано частину суверенної території України.

Угорщина акцентує у своїй зовнішній політиці на питанні формування автономій, оскільки через швидкі темпи скорочення кількості закордонних угорців ці вимоги стануть безпідставними. Вона намагається реалізувати ідею автономії закордонних угорців через:

– **державну підтримку розвитку національної культури та освіти закордонних угорців**, функціонування угорськомовних

шкіл, класів, факультетів та інститутів, культурних товариств та громадських організацій. Тому уряд не шкодує грошей на усілякі програми підтримки угорськокомовних ЗМІ за кордоном, курсів з вивчення мови;

– **право на подвійне громадянство**, яке впливає із запровадження у травні 2010 року спрощеної процедури отримання угорського паспорта для етнічних угорців;

– **захист інтересів закордонних угорців через їхніх представників у представницьких органах влади** країн, де вони мешкають. Саме з цим пов'язана активізація роботи громадсько-політичних організацій закордонних угорців, які на період виборів виконують роль політичних партій та висувають своїх кандидатів у депутати різних рівнів [13].

В Україні компактно проживає близько 150 тисяч етнічних угорців, що становить 10-12% населення Закарпатської області. Вони володіють широкою культурною автономією та мають своє представництво в органах публічної влади всіх рівнях. Проте Угорщині цього замало. Вона наполягає на відновленні Притисянського виборчого округу на Закарпатті. Йдеться про географічні межі Берегівського та Виноградівського районів, де вздовж річки Тиси проживає переважна більшість українських угорців. Офіційний Будапешт прагне, щоб вони обирали свого мажоритарного представника до Верховної Ради України. Цей угорський виборчий округ на Закарпатті існував на парламентських виборах 1998 р., але був ліквідований після зміни виборчого законодавства. Відновлення Притисянського виборчого округу може стати першим кроком до національно-територіальної автономії українських угорців.

Статус автономії може бути використаний національними меншинами як проміжна ланка на шляху до суверенізації та відокремлення за підтримки ззовні. Зокрема, спочатку кількість представників меншини на певній території доводиться до більшості за допомогою етнічної мобілізації або політико-економічних стимулів. Згодом національна меншина вимагає автономії

на найширших правах, після чого намагається реалізувати своє право на самовизначення [7, с. 633]. Саме такий сценарій, підсилений збройним втручанням, був використаний Російською Федерацією стосовно анексії АР Крим. Тому, з огляду на ескалацію етнополітичних відносин в Україні через збройний конфлікт на Донбасі та втрату Криму, розширення прав національних меншин, зокрема угорської, у напрямі надання територіальних автономій становить загрозу національним інтересам України.

Активно поширювати свій вплив через румунську національну меншину в Україні намагається й Румунія. Найбільш компактно румунська нацменшина проживає у Чернівецькій області. Відповідно до Всеукраїнського перепису населення 2001 р. румуни посідають друге місце за чисельністю населення області – 12,5%. Особи румунської національності розселені, в основному, в Сторожинецькому (30,6% їх загальної кількості), Глибоцькому (28,7%) та Герцаївському (25,8%) районах. Більшість населення області (75,6%) вважає рідною мовою українську. Російську мову визначили як рідну 5,3% населення. Серед найбільш чисельних національностей рідною мовою вважають мову своєї національності 98,5% українців, 91,9% румунів, 91,6% молдован та 91,5% росіян [12].

Румунські владні структури намагаються активно залучати їх до єдиного румунського мовного, культурного та інформаційного простору, перетворити його на активний інструмент зовнішньої політики з метою реалізації стратегічних інтересів і цілей. Значні зусилля спрямовуються на уникнення поділу національних меншин в Україні на румунську та молдовську, а також активно лобіюється визнання єдності молдовської та румунської мов. Прикладом такої політики Румунії в Україні є рішення про припинення румунською стороною завершального, третього, етапу спільного моніторингу, який проводився у період з 19 по 24 травня 2008 р. в Одеській області. За даними Всеукраїнського перепису 2001 р. на території Одеської області компактно проживає молдовська національна меншина чисельністю 123,8 тис. осіб,

представники якої ідентифікують себе виключно як молдовани. Компактного поселення румунів немає. Дисперсно ж проживає лише 724 румуни. Спільне моніторингове дослідження за участю експертів ОБСЄ в с. Новоселівка Саратського району не було завершено, оскільки в ході заповнення анкет з'ясувалося, що станом на сьогодні жодного румуна на території цієї сільської ради не зафіксовано. У с. Утконосівка Ізмаїльського району румунська сторона запропонувала призупинити українську частину третього етапу спільного моніторингу з огляду на неможливість вирішити суперечності між сторонами та підтвердила свій намір не проводити моніторинг наступних трьох населених пунктів відповідно до Програми [9].

Завдяки запровадженню румунською владою спрощеної процедури надання румунській нацменшині в Україні румунського громадянства формуються передумови для можливого висування вимог щодо створення у перспективі румунської національно-культурної автономії у місцях їх компактного проживання, а також можливої постановки у майбутньому питання про перегляд статусу Південної Бессарабії та Буковини [8].

Наявність у складі населення будь-якої держави, окрім титульної державотворчої нації, етнічних і національних меншин, корінних народів вимагає проведення продуманої і далекоглядної державної етнополітики. Невизначеність національного складу населення, відсутність чіткого механізму захування до національних меншин, втрата українським етносом етнічної самобутності на основі мовного фактора, демографічна криза, факти втручання сусідніх держав в етнополітичну сферу України та нагнітання ними етнополітичної ситуації, посилення сепаратизму, російська агресія проти України зумовлюють особливі цілі та завдання державної етнополітики. Основні заходи щодо гарантування етнополітичної безпеки в контексті реалізації державної етнополітики можна окреслити таким чином (див. Таблиця 1.).

Таблиця 1.

Основні заходи щодо подолання етнополітичних викликів національній безпеці України

Заходи	Наслідки
Проведення ефективних реформ у всіх сферах суспільно-політичного та економічного життя, боротьба з корупцією; забезпечення соціальної захищеності та економічного добробуту громадян України.	Наближення України до рівня розвитку країн ЄС, створення передумов для інтеграції України в ЄС, формування позитивного іміджу держави в очах її громадян, у тому числі представників етнічних та національних меншин, корінних народів, призупинення міграції.
Проведення ефективної інформаційної політики.	Забезпечення інформаційного суверенітету України, формування позитивного іміджу України на зовнішньополітичній арені, протидія інформаційній антиукраїнській пропаганді сусідніх держав.
Проведення ефективної мовної політики. Запровадження української державної мови в усі публічні сфери життя українського суспільства. Запровадження української мови у систему освіти на основі Закону України «Про освіту» (без внесення змін до 7-ї статті).	Утвердження української мови як державної. Прискорення процесу формування соціетальної культури та консолідації української нації. Українізація через заклади освіти та культури проблемних в україномовному плані регіонів, у тому числі Закарпаття, Півдня України та Донбасу.
Винесення на розгляд міжнародних інституцій фактів втручання сусідніх держав (Росії, Угорщини, Румунії) у внутрішні етнополітичні справи України. Як приклад, Україні слід апелювати до досвіду Словаччини, на території якої проживає майже півмільйона угор-	Протистояння російським, угорським та румунським впливам, запобігання сепаратизму в окремих регіонах України.

Складено авторами.

ців, і яка заборонила подвійне громадянство. Залучення правоохоронних органів до протидії практиці подвійного громадянства у прикордонних регіонах.	
Патріотичне виховання через викладання у школах не лише історії України через призму концепції народницької історіографії, але й через призму відносин українців із сусідніми народами (українсько-польські, українсько-угорські, українсько-румунські, українсько-російські взаємини).	Інтеграція усіх етносуб'єктів українського суспільства в єдину українську громадянську націю.
Формування єдиного національно-символічного простору, визнання та пропагування загальнонаціонального Пантеону героїв.	Об'єднання українського суспільства навколо спільних для усіх регіонів України національних символів, історичних постатей; узгоджене розуміння населенням різних регіонів України своєї історії, формування української національної ідентичності.

Складено авторами.

Таким чином, з огляду на етнополітичні виклики національній безпеці України, державна етнополітика, окрім забезпечення розвитку титульної української нації, етнічних та національних меншин й корінних народів, має бути спрямована на забезпечення суспільної стабільності, придушення сепаратистських настроїв у проблемних, з етнічного погляду, регіонах, налагодження політичного діалогу зі сусідніми державами, винесення ключових питань етнополітичної безпеки на порядок денний міжнародних організацій.

Висновки до поданого дослідження і перспективи подальших розвідок у зазначеному напрямі.

1. Розглянуто категорію «етнополітична безпека» як комплекс заходів держави, спрямованих на запобігання та протидію дестабілізаційним чинникам в етнополітичній сфері, які можуть

негативно вплинути на становище титульної державотворчої нації, етнічних і національних меншин, корінних народів та держави в цілому чи завдати шкоди окремим її представникам.

2. Досліджено ключові етнополітичні виклики національної безпеки України. Зокрема: втрату титульним етносом етнічної самобутності на основі мовного маркера, демографічну кризу, сепаратизм, «гібридну» агресію Російської Федерації проти України, нагнітання міжетнічних конфліктів в Україні сусідніми державами.

3. Окреслено завдання щодо подолання етнополітичних загроз та забезпечення консолідації українського суспільства. Вони передбачають: проведення ефективних реформ у всіх сферах суспільно-політичного та економічного життя; подолання корупції, створення передумов для інтеграції України в ЄС, формування позитивного іміджу Української держави, здійснення ефективної інформаційної та мовної політики, патріотичного виховання молоді; формування єдиного національно-символічного простору.

Предметом подальших наукових досліджень стане інтеграційна концептуальна модель державної етнополітики щодо забезпечення консолідації української нації та формування української національної ідентичності.

1. Асланов С. А. Політико-правові засади етнополітичної стабільності держави в умовах глобальних викликів Дис. на здобуття наук. ступеня д. політ. н. Спеціальність 23.00.05 – «Етнополітологія та етнодержавознавство». Київ, 2016. 431 с.

2. Баланда А. Л. Соціальні аспекти національної безпеки України // Державна безпека України. 2006. № 1 (5). С. 21–26.

3. Вавринчук М. П. Етнополітична безпека у системі національної безпеки України на етапі сучасного державотворення : монографія. Київ: Правова єдність, 2009. 288 с.

4. Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави: Наукова записка / В. П. Горбатенко (керівник авт. кол.), Ю. С. Шемшученко, І. О. Кресіна, О. М. Стойко. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 80 с.

5. Калиновський Ю. Ю. Вибір та реалізація етнонаціональної моделі в процесі державотворення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. політ. н. Спеціальність 23.00.02 – «Політичні інститути та процеси». Харків, 1999.

6. Майборода О. М. Етнополітична ситуація в Україні: регіональний вимір // Сприяння поширенню толерантності в поліетнічному суспільстві. Київ: Фонд Європа XXI, 2002. 312 с.

7. Оніщенко К. Класифікація та особливості політико-правового статусу територіальних автономій // Держава і право. 2009. Вип. 45. С. 632–640.

8. Перспективи розвитку партнерських відносин України з Румунією. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2084/>

9. Пилипенко Т. Окремі аспекти українсько-румунських відносин в сучасних умовах // Форум націй. 2009. Квітень. URL: <http://forumn.kiev.ua/2009-04-83/83-08.html>

10. Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1478/>. 45

11. Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2008 р. № 581 : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1323-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248721497>

12. Про кількість та склад населення Чернівецької області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/chernivtsi/>

13. Тужанський Д. Що ховається за ідеєю автономії угорців? Ризики та можливості для України // Європейська правда. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/03/29/7063755/view_print/